

Aansluiten bij wat mensen beweegt

Versterking van verbindingen tussen actieve cultuurparticipatie en andere sectoren

Door Claudia Marinelli, Hans Heimans, Wies Rosenboom

Cultuurparticipatie kan bijdragen aan het vinden van antwoorden op maatschappelijke vraagstukken, maar dit kan de culturele sector niet alleen. In een participatiesamenleving waar de overheid zich terugtrekt en meer dan ooit de nadruk ligt op eigen verantwoordelijkheid, is het van groot belang dat de sector nieuwe verbindingen aangaat om zichzelf te versterken. Verbindingen met de zorg bijvoorbeeld, of met de sport. Een overzicht van kansen en uitdagingen.

Verbindingen van kunst en cultuur met andere sectoren in de samenleving zijn essentieel voor het functioneren van onze maatschappij. Minister Bussemaker van OCW zei het als volgt: 'Complexe maatschappelijke vraagstukken vragen om innovatieve en creatieve oplossingen. De kruisbestuiving tussen cultuur en andere sectoren kan een bijdrage leveren aan onder andere de gezondheidszorg, de vergrijzingsproblematiek, stedelijke ontwikkeling, klimaatverandering en het duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen.'¹

Omgekeerd geldt hetzelfde: actieve cultuurparticipatie heeft verbindingen met andere sectoren nodig om relevant te blijven en nieuwe mogelijkheden te ontdekken. Culturele instellingen moeten dan wel - net als organisaties uit andere sectoren - dingen wezenlijk anders gaan doen.

In dit document gaan we in op waar de verbindingen liggen tussen actieve cultuurparticipatie en andere maatschappelijke sectoren. Daarbij draait het vooral om de kansen voor nieuwe verbindingen. We gaan daarom dieper in op vijf terreinen waar kruisbestuiving met actieve cultuurparticipatie van grote meerwaarde is:

- Het sociale domein (met name welzijn en zorg)
- De groeiende groep ouderen
- Vrijtijdsbesteding (met name sport)
- De creatieve industrie
- Duurzaamheid

Verbindingen anno nu: praktijk en beleid

In de persoon van de amateurkunstbeoefenaar vinden vaak al onbewust verbindingen plaats. Zo heeft de oudere die in een zorgcentrum beeldhouwt, zowel te maken met de culturele sector als de zorgsector. En is de vrijwilliger bij de toneelvereniging zowel creatief bezig als 'aan het werk' (vaardigheden voor de arbeidsmarkt).

In 2013 beoefende 41% van de bevolking een of andere vorm van amateurkunst.² Het gaat dan om bijvoorbeeld zingen, een instrument bespelen, toneelspelen, creatief schrijven, dansen,

¹ Bussemaker, J. (2013). *Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving.*

² Monitor Amateurkunst 2013.

schilderen, kunstzinnige fotografie of gamedesign. Veel mensen beoefenen meer dan één kunstdiscipline en maken daarmee een verbinding tussen bijvoorbeeld de theater- en de muziekwereld. De inbedding in de samenleving is ook zichtbaar in het aantal vrijwilligers dat actief is in de culturele sector. Zo'n 38% van de bevolking doet vrijwilligerswerk voor een kunst- en cultuurorganisatie.³

Nu zijn er vormen van kunstbeoefening die meer individueel worden beoefend, zoals schilderen, fotografie en schrijven. Toch gaan ook individueel werkende schrijvers vaak naar een cursus of wisselen via internet ervaringen uit. Hetzelfde geldt voor schilders en fotografen: ook zij zoeken naar manieren om zich te verbeteren of om hun werk te tonen. Op diverse niveaus en manieren zijn amateurkunstenaars dus sociaal actief.

'De veerkracht van actieve cultuurparticipatie is niet zo verwonderlijk.'

Het duidelijkst zien we verbindingen wanneer mensen deelnemen aan 'community art'. Hierbij maakt de kunstbeoefening bewust een vertaalslag naar een maatschappelijke doelstelling, zoals de het vergroten van de leefbaarheid in een buurt of het bevorderen van contact tussen buurtbewoners. Er zijn geen cijfers bekend van hoeveel mensen hieraan deelnemen, maar het is waarschijnlijk dat deze vorm van kunstbeoefening groeiende is. Niet alleen omdat beleidsmakers cultuur als een mogelijkheid zien om te investeren in buurten, maar vooral omdat mensen op wijkniveau zelf allerlei initiatieven nemen om hun buurt te verbeteren via kunst.

Het beleid rond cultuurparticipatie

Feit is dat het beleid – zowel op landelijk, provinciaal als lokaal niveau – de afgelopen vier jaar vooral gekenmerkt is door vergaande bezuinigingen en krimp in de culturele sector. Het vorige kabinet koos nadrukkelijk alleen voor cultuureducatie op school en vond cultuurparticipatie in de vrije tijd een verantwoordelijkheid van de initiatiefnemers zelf.⁴ Provincies hebben zich veelal teruggetrokken uit cultuurbeleid, gemeenten hebben ingezet op 'marktwerking'. Veel mensen die werkzaam waren in deze sector hebben hun baan verloren. Deelname aan cultuur is duurder geworden, waardoor het minder toegankelijk is voor bepaalde groepen in de samenleving.

Toch zijn er ook veel levendige, nieuwe initiatieven ontstaan: dichtbij mensen in de buurt, kleinschalig met bijdragen van 'crowdfunding' of lokale ondernemers.⁵ De veerkracht van de actieve cultuurparticipatie is niet zo verwonderlijk. Het overgrote deel van amateurkunstbeoefening vond al plaats buiten gesubsidieerde instellingen om. En ook jongere kunstbeoefenaars organiseren zich vaak in tijdelijke verbanden. Het particuliere circuit van lessen in kunstvormen bedraagt 40% van het totaal.⁶ De verwachting is dat dit aandeel verder toeneemt.

³ Bekkers, R. (2013). Het geven van tijd: vrijwilligerswerk, p. 108.

⁴ Cultuurnetwerk Nederland, Kunstconnectie, Kunstfactor & VNG (2012). *Gids cultuureducatie en amateurkunst*.

⁵ Het artikel 'Het nieuwe cultuursettlement: ondergaan in een buurt' van Jos van der Lans (Jaarboek Actieve Cultuurparticipatie 2013) benoemt verschillende van die initiatieven.

⁶ Cultuurnetwerk Nederland, Kunstconnectie, Kunstfactor & VNG (2012). *Gids cultuureducatie en amateur-*

Nieuwe verbindingen

'De Nederlandse samenleving bevindt zich in een overgangsfase. De samenleving kantelt van een centraal geleide, top-down gestuurde naar een decentrale, bottom-up samenleving. Er ontstaat een nieuwe orde, bestaande uit horizontale verbanden, zoals lokale gemeenschappen, coöperaties, sociale en fysieke netwerken.'⁷

'De tendens is van rijk naar wijk. De verzorgingsstaat krijgt een andere vorm: meer vanuit de leefwereld en woonomgeving van mensen en minder vanuit instituties en professionals.'⁸

'We zijn meer een netwerksamenleving aan het worden, waarin toegang belangrijker is dan bezit. Waarin sprake is van een 'deeleconomie'. Ik voorzie binnen 10 jaar het einde van grote overheidsorganisaties en de bloei van kleinere verbanden.'⁹

Bovenstaande citaten geven in verschillende bewoordingen de sociale innovatie weer die gaande is: de mens komt meer centraal te staan en structuren staan meer in dienst van de mens. Andere trends die al in 2000 door het SCP werden geduid, zijn individualisering, informalisering (verdwijnen verschil hoge en lage cultuur), informatisering (digitalisering + social media), internationalisering (globalisering) en intensivering (belevingen). Ook deze spelen een rol bij de mogelijkheden voor verbinding van actieve cultuurparticipatie met andere sectoren. Hieronder leest u de vijf sectoren waar de komende jaren kansen zijn voor nieuwe of hechtere verbindingen met kunst en cultuur.

1 *Het sociale domein*

Op 1 januari 2015 nemen gemeenten veel zorgtaken over van de rijksoverheid en de provincies, zoals de jeugdzorg. Mensen krijgen een grotere verantwoordelijkheid om zelf hun zorg te regelen, bijvoorbeeld via familie, vrienden of burens. De wereld van zorg, participatie en ondersteuning zal naar verwachting actief op zoek gaan naar kansen om maatschappelijk en cultureel actieve burgers te mobiliseren. Kunstbeoefening kan daarbij een belangrijke rol vervullen.

Onderzoeken tonen aan dat actieve beoefening van dans, theater, muziek en beeldende kunst positieve effecten heeft op mensen. De fascinatie voor een kunstvorm stimuleert gerichte aandacht en daarmee het leerproces in de hersenen. Dit houdt mensen langer actief en vitaal. Ook in de sociale context werkt kunstbeoefening positief. Het draagt bij aan een positief zelfbeeld en daarmee aan het verminderen van stress en problemen.¹⁰

Op meerdere terreinen kan cultuurparticipatie naast een artistieke ook een sociale rol vervullen. Zo werkt een organisatie als Special Arts al jaren aan het acceptatieproces van mensen met een beperking. Of zoals zij het zelf verwoordt op de website: 'Special Arts richt zich op kunst en handicap. De stichting bevordert dat alle mensen met een handicap aan kunst kunnen doen en dat ze hun talenten daarvoor kunnen ontwikkelen.' Een galerie/winkel en kunstwerkplaats zijn manieren om mensen een zinvolle dagbesteding te bieden, werk en een volwaardige plaats in de samenleving.

kunst.

⁷ <http://www.janrotmans.nl/archieven/2014/04/nederland-in-transitie-de-oude-en-de-nieuwe-orde.html>

⁸ OMOOC college Jos van der Jans <http://www.josvanderlans.nl/weblog.asp>

⁹ OMOOC college Martijn Aslander <http://martijnaslander.nl/omooc/>

¹⁰ Mieras, M. (2014). *Oud, cultureel-actief en vitaal. Hoe kunstparticipatie bijdraagt aan gezondheid, welzijn en zelfredzaamheid.*

Een andere kracht van de cultuursector is talentontwikkeling. Tot nu toe richt de cultuursector zich daarbij vooral op jongeren, maar er is geen reden waarom zij zich niet ook op volwassenen en ouderen zou richten. Talenten ontdekken en versterken kan interessant zijn voor bijvoorbeeld de jeugdzorg en de begeleiding van werkzoekenden.

Een andere bijdrage die cultuurparticipatie kan leveren binnen het sociale domein ligt op het vlak van identiteit en integratie. Kunst en cultuur bieden een ingang om de relaties tussen verschillende bevolkingsgroepen in de samenleving een positieve impuls te geven. Nederland kent een instroom van migranten en dit vraagt om flexibele oplossingen. Het verbinden van verschillende vormen van kunstbeoefening en het zichtbaar maken van 'parallele' circuits (de Turkse theatergroep, de Chinese opera) kan bijdragen aan betere verstandhoudingen. Het verbinden van jongerenwerk, welzijnswerk en cultuur heeft als voordeel dat gekeken wordt naar de talenten van mensen en wat mensen beweegt. Deze benadering heeft vaak meer effect dan de 'probleembenadering'. Door te focussen op een gezamenlijke interesse (muziek, film, verhalen) is het mogelijk mensen van verschillende culturele achtergronden met elkaar en de wijk te verbinden.

2 Groeiende groep ouderen

In 2015 zijn drie miljoen Nederlanders 65 of ouder. In 2030 is dat aantal naar verwachting opgelopen tot 4,2 miljoen.¹¹ Het toenemend aantal ouderen maakt aandacht voor een waardige en zinvolle invulling van de ouderdom urgent. Niet alleen persoonlijk - het is een onderwerp dat steeds meer mensen zal raken - maar ook maatschappelijk. Het welbevinden van ouderen vraagt meer en meer de aandacht van politieke en maatschappelijke instellingen.

Kunst en actieve kunstbeoefening door ouderen speelt bij dit onderwerp een relevante en bijzondere rol. Niet alleen omdat juist ouderen een groot aandeel van de kunstconsumptie en amateurkunstbeoefening voor hun rekening nemen, maar ook omdat actieve kunstbeoefening een belangrijke bijdrage levert aan zingeving en welzijn in latere levensfasen. Cultuurparticipatie - of het nu beeldende kunst, theater, dans, zang of een andere kunstvorm betreft - heeft een belangrijk positief effect op de vitaliteit, de gezondheid en het welzijn van ouderen.¹²

De ouderen worden bovendien ook ouder, waardoor de kans op dementie toeneemt. Steeds meer wordt duidelijk dat bijvoorbeeld muziek nog een ingang is om deze ouderen te bereiken en hun welbevinden te bevorderen. Musea en andere culturele aanbieders ontwikkelen werkwijzen om deze groep ouderen aan cultuur te laten deelnemen. Zorginstellingen weten cultureel ondernemers steeds beter te vinden, omdat ook activiteitenbegeleiders nieuwe wegen zoeken.

'Cultuurparticipatie heeft een belangrijk positief effect op de vitaliteit, de gezondheid en het welzijn van ouderen.'

¹¹ CBS

¹² Hortulanus, R., Jonkers, M. & Stuyvers, D. (2011). *Kunstbeoefening met ambitie*.

Naast de groeiende groep ouderen waarvoor zorg nodig is, is er ook een grote groep vitale ouderen. Veel van de zogenaamde 'nieuwe ouderen' zijn actief, zelfstandig en gericht op zelfontplooiing. Zij willen hun identiteit verder ontwikkelen, hun leervermogen aanspreken en hun creativiteit benutten.

Daarvoor zoeken zij wegen bij instellingen maar ook steeds vaker organiseren zij zich zelf: er is een toename van informele zelfsturende groeperingen van oudere burgers, die ook actief gebruik maken van de mogelijkheden van nieuwe media.

Een groot aantal partijen ziet de kansen die cultuur biedt voor ouderen. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het convenant Ouderen en Cultuur dat staatssecretaris Van Rijn van VWS en minister Bussemaker van OCW in 2012 tekenden. De deelnemende partijen schreven onder meer dat het convenant voortkomt uit de overtuiging dat: 'Cultuurparticipatie bijdraagt aan de gezondheid, het welzijn, het welbevinden en de persoonlijke ontwikkeling van ouderen; de levenslust en levenskunst van ouderen toont dat de vergrijzing ook positieve kanten kent; de deelname aan het culturele leven een universeel recht is; cultuurparticipatie een vorm van maatschappelijke participatie is die bijdraagt aan actief burgerschap'.¹³

3 Vrijtijdsbesteding, in het bijzonder sport

Sport en cultuur zijn populaire vormen van vrijetijdsbesteding, met grote aantallen beoefenaars, bezoekers en volgers. Van de mensen die regelmatig sporten, doet 67% wel eens iets kunstzinnigs of creatiefs, tegenover 57% van de niet/weinig sportende mensen.¹⁴ Beide domeinen geven de beoefenaars veel plezier en dragen bij aan wie ze zijn. Toppers uit beide sectoren dienen als voorbeelden en inspiratoren. Zowel sport als cultuur leunen bovendien sterk op inzet van vrijwilligers.

Samenwerking tussen sport en cultuur buiten de school kan worden versterkt. Beide sectoren hebben te kampen met een dalende participatie. Stagnatie in het aantal sportverenigingen en mogelijke verdere daling bedreigt de laagdrempelige sportbeoefening; de actieve kunstbeoefening daalt sinds 2010 en de georganiseerde beoefening stagneert. Door bijvoorbeeld een gezamenlijke werving te organiseren, zodat kinderen kennismaken met zowel sport als cultuur, is het mogelijk de reikwijdte en slagkracht van afzonderlijke aanbieders te vergroten. Dit kan ook leiden tot innovatie en cross-overs.

Interessante voorbeelden van combinaties tussen voetbal en theater (FC Twente) of dans en voetbal (Nederlandse Dansdagen en MVV) zijn er al. De verbinding tussen sport en dans ligt voor de hand. Vele vormen van dans voldoen aan de bewegingsnorm van NISB.¹⁵ Fitnesscentra bieden vaak naast sport- ook danslessen aan. En er bestaan bewegingsvormen die zowel sport als dans zijn, zoals capoeira, urban sports en zumba.

De overheid ziet sport- en amateurkunstbeoefening als waardevol voor gezondheid (individueel) en leefomgeving (maatschappelijk). Minister Bussemaker trekt de komende vier jaar 1,7

¹³ www.lkca.nl/~media/downloads/lkca_2013_ondertekend_convenant_ouderen_en_cultuur.pdf en www.Langlevekunst.nl

¹⁴ www.nocnsf.nl/sportdeelnameindex (augustus 2014)

¹⁵ Overbeek, K. van, Simons, M., Ooijendijk, W. & Verheijden (2007). *Gezond dansen*.

miljoen euro uit voor het leggen verbindingen tussen cultuur met welzijn, sport en de zorg.¹⁶ Op landelijk niveau hebben partners uit de cultuur (LKCA, FCP, Jeugdcultuurfonds), de sport (NOC*NSF, NISB, VSG) en de overheid (VNG) een Nationaal Actieplan Sport en Cultuur ontwikkeld, dat de samenwerking tussen sport en cultuur de komende jaren moet intensiveren. Gemeenten, sport- en beweegaanbieders en cultuurinitiatieven kunnen aan de slag.

4 De creatieve industrie

'Het is een tijd van nieuwe verbindingen. Kunstenaars en culturele instellingen zoeken andere partners op en doen dat ook op andere manieren dan voorheen. De huidige generatie kunstenaars en hun publiek laat zich niet meer leiden door 'instituties' of 'experts', maar zoekt zijn eigen weg – vooral geleid door vrienden en communities, al dan niet via sociale media.'¹⁷ Dit schreef de Raad voor Cultuur in 2014 over de nieuwe manier van cultuur bedrijven.

Volgens kennis- en innovatienetwerk ClickNL groeit de creatieve industrie sneller dan de rest van de economie. Zij levert een belangrijke bijdrage aan de werkgelegenheid en de groei van het aantal nieuwe ondernemingen in Nederland. Veel steden richten zich op het aantrekken van de creatieve bedrijven. Populair is het realiseren van broedplaatsen: plekken met weinig of geen regels waar creatieve bedrijven zich vestigen en kunnen floreren. Juist kunst en cultuur kunnen een bijdrage leveren aan de bloei van deze economische tak. Niet alleen omdat kunstbeoefening creatieve processen stimuleert, maar ook omdat een bloeiend cultureel leven een gemeente aantrekkelijk maakt als vestigingsplaats voor creatieve bedrijven.

Binnen de creatieve industrie nemen festivals een belangrijke plaats in. De trend van intensivering heeft daar haar uitwerking niet gemist: er is sprake van 'totaalbelevissen'. Mensen moeten iets te kiezen hebben, willen verrast en uitgedaagd worden. Er is een groei van vooral kleinschalige festivals, naast de stabiele al langer bestaande grootschaliger evenementen. Naast veel muziek is er op festivals steeds meer aandacht voor andere kunstuitingen. Er zijn cross-overs te zien; op de festivals is aandacht voor milieu, welzijn, sport en politiek. Bezoekers kunnen lezingen volgen, poëzie horen of zelf theater maken. Ter illustratie een greep uit de vele kleinere en grotere festivals die Nederland rijk is: LowLands, Magneetfestival, Into de Great Wide Open, Oerol, Zwarte Cross, Valtifest, Festival Mundial en het Kwakoe Festival.

Nieuwe media en virtuele netwerken hebben een grote invloed op creatieve processen. De cultuur van netwerken en delen is gangbaar onder jongeren. Het internet geeft met name een nieuwe betekenis aan het lokale. We leven in lokale werelden, maar we zijn ook wereldburgers. Websites waar de bezoeker zelf de inhoud maakt, zijn razend populair, denk aan Wikipedia en YouTube. Maar ook in de kunst is creativiteit iets geworden waar velen aan kunnen deelnemen. Via etsy.com kan iedere (amateur)kunstenaar producten verkopen. De kunstenaar als eenling behoort steeds meer tot het verleden. Steeds vaker zijn artistieke uitingen het resultaat van ontmoetingen (zowel virtueel als in *real life*) tussen mensen met verschillende achtergronden. Op verschillende plekken in Nederland zijn er culturele interventies gericht op werkgelegenheids-vraagstukken. De Wijkcoöperatie Afrikaanderwijk maakt de kracht van

¹⁶ Haar, M. ter & Heimans, H. (2014, 15 juli). *Bussemaker stuurt uitnodiging aan sport en cultuur*.

¹⁷ Raad voor Cultuur (2014). *De Cultuurverkenning: ontwikkelingen en trends in het culturele leven in Nederland*.

Rotterdamse wijkbewoners zichtbaar door in te zetten op 'talentgestuurde werkgelegenheid'. In Amsterdam ontwikkelt Noorderpark Trust een wijkonderneming met de bouw van paviljoens, bewonersbeheer, werkgelegenheidstrajecten, maatschappelijke activering, culturele programmering en nieuwe verdienmodellen.

Zichtbaar in de samenleving is ook dat vrije tijd en werk aan het vermengen zijn. Veel zzp'ers weten niet anders dan dat zij zowel in hun 'werktijd' als in hun 'vrije tijd' met hun eigen onderneming bezig zijn. En dan ook nog vaak in hun directe sociale omgeving. Zij hebben zelf hun werk vormgegeven, op creatieve wijze. Zij zetten hun professionele vaardigheden niet alleen in voor hun eigen bedrijf, maar ook nog vaak als vrijwilliger voor hun buurt.

5 Duurzaamheid

Duurzaamheid gaat niet alleen over milieu of natuur. Het gaat ook over de manier waarop mensen met elkaar samenleven. Duurzaamheid staat ook voor sociale cohesie, hechte relaties en de verbinding tussen mens en leefomgeving. Kunst en cultuur kunnen daar als geen ander een bijdrage aan leveren.

Mooie voorbeelden treffen we aan in de publicaties van Jos van der Lans¹⁸, waarin de mensen die zich in wijken vestigen om deze te revitaliseren 'cultuursettelaars' worden genoemd. Deze mensen laten kunstzinnigheid en betrokkenheid hand in hand gaan. De Tolhuistuin in Amsterdam en de Leeszaal West in Rotterdam zijn hier voorbeelden van: organisaties die worden gerund als een bedrijf, maar tegelijkertijd leunen op veel vrijwillige inzet van buurtbewoners. Vaak wordt dit soort ondernemerschap ingegeven door het feit dat het voorzieningenniveau daalt en de traditionele sociale verbanden onder druk staan. Cultuur is dan een manier waarop mensen weer dichterbij elkaar kunnen komen. Dit verschijnsel zien we ook in landelijke gebieden waar sprake is van bevolkingskrimp.

Ook organisaties maken gebruik van kunstenaars om duurzame betrokkenheid te stimuleren. Verschillende woningbouwcoöperaties zetten in op laagdrempelige community arts-projecten. Sociale cohesie en ontmoeting zijn vaak het startpunt om de leefbaarheid en de kwaliteit van de fysieke leefomgeving te verhogen. Onderzoek laat zien dat dergelijke interventies bijdragen aan persoonlijk welbevinden, een hogere waardering van de leefbaarheid en actief burgerschap.¹⁹

Een mooi voorbeeld komt uit Leeuwarden, Europese Culturele Hoofdstad van 2018. De stad sluit aan bij de traditie van gemeenschapszin (*mienskip* in het Fries) om het culturele leven in Friesland een nieuwe impuls te geven. Dit idee gaf de doorslag bij het oordeel van de jury om Leeuwarden voor een jaar de felbegeerde status van culturele hoofdstad toe te kennen. De uitbarsting van vreugde onder de Friese bevolking laat zien wat een krachtig bindmiddel cultuur kan zijn.

¹⁸ Lans, J. van der (2014). *Het nieuwe cultuursettlement: ondergaan in een buurt*; Boer, J. de & Lans, J. van der (2014). *Decentraal. De stad als sociaal laboratorium*.

¹⁹ Trienekens, S., Dorrestijn, W. & Postma, D.W. (2011). *Culturele interventies in krachtwijken. Stedelijke vernieuwing en thuis voelen door culturele interventies in Krachtwijken*.

Een ander voorbeeld is de stichting wAarde, een denktank binnen de natuur- en milieubeweging. De stichting zet zich in voor een inspirerend samenspel tussen mens en milieu door frisse visies, strategische interventies en handelingsperspectieven te ontwikkelen. Directeur Thomas van Slobbe is ervan overtuigd dat natuurorganisaties door inzet van cultuurparticipatie een grote meerwaarde genereren op het gebied van natuurbeleving en nieuwe toegankelijkheid.²⁰

Samenvattend: kansen voor de culturele sector

Als we de veranderingen in de samenleving duiden, lijkt er sprake te zijn van een omslag in het denken vanuit 'een systeemwereld' naar het denken vanuit 'de leefwereld'. Niet langer moeten organisaties centraal staan, maar burgers. Minder denken vanuit beleid en meer vanuit activiteit. Van grootschalig naar kleinschalig. Van probleemgericht naar oplossingsgericht. Van specialistisch naar generalistisch. Van formeel naar informeel. Van risicomijdend naar passie en plezier.²¹

Met 'passie en plezier' zijn we aangekomen bij de voornaamste drijfveren van de amateurkunst- beoefenaar. Als de culturele sector teruggaat naar de basis, liggen er veel kansen. Daarvoor moet goed gekeken worden naar wat lokaal gaande is. Wat mensen willen voor hun leefomgeving en wat mensen nodig hebben om hun leven zin te geven.

De aanknopingspunten liggen in de sector zelf: er is een hoge mate van zelforganisatie. De vele amateurkunstverenigingen of uitingen van cultuurparticipatie buiten verenigingsverband verbinden mensen met elkaar. Er zijn zowel sociale netwerken rond de harmonie als rond het hiphophuis. Er is een levendig circuit van zzp'ers dat niches in de markt ontdekt en een aanbod ontwikkelt voor MBO-scholen of de wijk. Community artists stimuleren de verbeelding van buurtbewoners, zodat zij weer willen investeren in hun woonomgeving en open staan voor nieuwe ontmoetingen. Cultuurparticipatie is vaak kleinschalig en staat dichtbij de leefomgeving van mensen. Dit maakt de herkenbaarheid en betrokkenheid groot.

Cultuurparticipatie kan bijdragen aan het geven van antwoorden op maatschappelijke vraagstukken, maar dit kan de culturele sector niet alleen. Cultuur is geen haarlemmerolie voor de complexe vragen waar de samenleving voor staat, maar kan bijdragen aan de zoektocht naar antwoorden. Culturele instellingen moeten dan wel - net als organisaties uit andere sectoren - dingen wezenlijk anders gaan doen. Zij moeten mensen in hun professionele domein toelaten: burgerkracht benutten, vrijwilligers inzetten. En het vraagt ook dat zij hun veilige organisatie-systeem los durven laten, naar mensen toe gaan, luisteren en handelen naar wat nodig is.

Organisaties moeten zich dus niet meer verticaal (intern) maar horizontaal (extern) organiseren. In deze processen gaat het dan ook meestal niet om 'organisaties' die samenwerken maar om 'mensen'. Heel vaak wordt gesproken van 'best practices' om methoden te tonen van praktijken die werken. Toch blijken die 'best practices' in een andere setting niet altijd te werken omdat de praktijk afhangt van 'best persons': mensen die door hun gedrevenheid en kennis

²⁰ www.cal-xl.nl/koplopers/natuur-en-milieu

²¹ Lans, J. van der (2011). *Loslaten, vertrouwen en verbinden. Over burgers en binding. Verslag van een startconferentie en 8 workshops*, p.33.

van lokale omgeving het verschil maken.

Daarom valt ook niet altijd te voorspellen welke verbindingen nodig zijn voor de toekomst. De praktijk is weerbarstig en voortdurend aan veranderingen onderhevig. De ene keer zal de culturele sector vooral de samenwerking moeten zoeken met sport en de andere keer met welzijn. Belangrijk is wel heel dichtbij de eigen kracht te blijven: aanhaken bij mogelijkheden, passies en talenten van mensen en daarop focussen, en juist niet de focus leggen op problemen. Kunstenaars werken met verbeelding, zien andere verbanden, zien andere mogelijkheden en dagen mensen uit het beste in zichzelf naar boven te halen. Voor de cultuursector is het zaak aan te sluiten bij wat mensen beweegt. En oog te hebben voor de natuurlijke verbindingen die er in het dagelijks leven van mensen liggen.

Schets van het krachtenveld

Bij een krachtenveld wordt gauw gedacht aan de overheid en de grote spelers in het veld. Natuurlijk zijn deze niet weg te denken. Maar zoals gezegd zijn dingen wel aan het verschuiven: gemeenten krijgen een grotere rol dan de landelijke overheid op veel beleidsterreinen. Zzp'ers zijn een groeiende groep om rekening mee te houden, naast de gesubsidieerde en/of gesponsorde culturele instellingen. De technologische ontwikkelingen zorgen ervoor dat invloeden uit de wereld een beweging in Nederland op gang kunnen brengen. Van belang is vooral om elkaar niet als concurrenten te benaderen, maar om elkaars krachten te benutten.

De basis voor het krachtenveld vormen de burgers, als de grootste maatschappelijke gemene deler. Dan zijn er de zelforganisaties van die burgers. Dan zijn er lokale organisaties en gemeenten. Daarna is de regio van belang, de provincie en de landelijke overheid. Overigens is het geen eenrichtingsverkeer, maar bewegen deze partijen heen en weer. Zo kan een plaatselijke amateurkunstvereniging relaties hebben met een school, de gemeente, met een professionele kunstorganisatie en met een landelijke koepelorganisatie. Van professionals op verschillende gebieden vraagt het om een continue schakelen tussen lokaal, regionaal, landelijk en zelfs internationaal.

De rol van lokale, provinciale en landelijke overheden is vooral het ondersteunen en begeleiden van maatschappelijke ontwikkelingen. Dus faciliteren in plaats van voorop lopen. Zo worden de transities in het sociale domein begeleid door een mix van landelijke (VWS, VNG, Vilans, Movisie), regionale (ondersteuningsorganisaties) en lokale partijen (uitvoeringsorganisaties) in programma's als 'In voor Zorg' en 'Aandacht voor Iedereen'. Landelijke organisaties spelen een rol door een positieve beeldvorming rond cultuurparticipatie te stimuleren, een goede infrastructuur te realiseren en ontwikkelingen en trends in kaart te brengen. Leidend blijft de lokale praktijk en de dynamiek van onderop.

Ook via het convenant Lang Leve Kunst/Ouderen en Cultuur proberen landelijke partijen (VWS, OCW, LKCA, NOV, FCP, VSBfonds, ouderenfondsen RCOAK en Sluyterman van Loo) regionale en lokale ontwikkelingen rond ouderen en cultuur te stimuleren. Sport en Cultuur vinden elkaar op lokaal niveau door de samenwerking van sport- en cultuurcoaches te verstevigen. Op landelijk niveau gebeurt dit via de Strategische Agenda van NOC*NSF, NISB, LKCA, VWS en OCW.

Zo zijn er diverse allianties denkbaar. Hierbinnen die allianties zijn niet alleen organisaties van

belang, maar ook de 'best persons'. Heel vaak wordt een ontwikkeling extra gesteund door 'een smoel', een ambassadeur die zich verbindt aan een maatschappelijk doel. Hedy d'Ancona is het aansprekende boegbeeld van Lang Leve Kunst. Nu nog een sporter die cultureel actief is, of een kunstenaar of (ex)politicus die de verschillende maatschappelijke sectoren met elkaar weet te verbinden!

Literatuur

- Bekkers, R. (2013). Het geven van tijd: vrijwilligerswerk. In T. Schuyt, B. Gouwenberg & R. Bekkers (Eds.), *Geven in Nederland 2013: Giften, Nalatenschappen, Sponsoring en Vrijwilligerswerk* (pp. 107-123). Amsterdam: Reed Business Education.
- Berenschot (2012). *Drie transities, één perspectief*. Utrecht: Berenschot.
- Boer, J. de & Lans, J. van der (2014). *Decentraal. De stad als sociaal laboratorium*. Uitgeverij Atlas Contact.
- Broek, A. van den & Schnabel, P. (2010). *Toekomstverkenning kunstbeoefening: een essay over de mogelijke betekenis van sociaal-culturele ontwikkelingen voor volume, voorkeuren en vormgeving van kunstbeoefening in de vrije tijd*. Den Haag: SCP.
- Broekhuizen, K. & Went, E. (2013). *Kunst versterkt*. Utrecht: LKCA/FCP.
- Bussemaker, J. (2013). *Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving*. Den Haag: Ministerie van OCW. [Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van de minister van OCW, 10 juni 2013].
- Bussemaker, J. (2014). *Beleidsreactie advies 'Meedoen is de kunst'*. Den Haag: Ministerie van OCW. [Brief van 20 juni 2014 aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van de minister van OCW].
- Bussemaker, J. (2014). *Cultuur verbindt: een ruime blik op cultuurbeleid*. Den Haag: Ministerie van OCW. [Brief van 8 juli 2014 aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van de minister van OCW].
- Cleveringa, S. (2011). *Cultuur nieuwe stijl: praktijkboek community arts en nieuwe cultuurfuncties: handleiding voor de projectscan en landelijke databank voor culturele interventies in maatschappelijke ontwikkeling*. Utrecht: CAL-XL.
- Cultuurnetwerk Nederland, Kunstconnectie, Kunstfactor & VNG (2012). *Gids cultuureducatie en amateurkunst*.
- Dommelen, S. van, Ketelaars, S. & Metze, T. (Eds.) (2012). *De kracht van cultuur: effectieve cultuurimpulsen in de wijk*. Den Haag: NICIS.
- Erven, E. van (Ed.) (2013). *ICAF: Community, Art, Power: essays en verslagen naar aanleiding van het International Community Arts Festival 2011, Rotterdam*. Rotterdam: ICAF.
- Erven, E. van (2013). *Community arts dialogen*. Utrecht: Stichting Vrede van Utrecht 2013.
- Fujiwara, D., Kudrna, L. & Dolan, P. (2014). *Quantifying the social impacts of culture and sport*. London: DCMS.
- Haar, M. ter & Heimans, H. (2014, 15 juli). *Bussemaker stuurt uitnodiging aan sport en cultuur*. www.sportknowhow.nl/alleen-op-de-wereld/9229
- Hamersveld, I. van (Ed.) (2010). Community Art: thema. *Boekman*, 82.
- Heling, M. & Penders, S. (Eds.) (2014). Cultuur in de participatiesamenleving: thema. *MMNieuws*, 2.
- Hortulanus, R., Jonkers, M. & Stuyvers, D. (2012). *Kunstbeoefening met ambitie: naar een lokaal stimulerings- en faciliteringsprogramma voor kunstbeoefening door ouderen*. Utrecht:

LESI.

- Ijdens, T., Hoorn, M. van, Broek, A. van den & Rensen, Ch. van (Eds.) (2014). *Jaarboek Actieve Cultuurparticipatie 2013. Koers kiezen onder wisselende omstandigheden*. Utrecht: LKCA/FCP.
- Jagt, P. van der, Donders, J. & Brinkhuijsen, M. (2008). *Kunst als schroevendraaier. Is kunst bruikbaar gereedschap in maatschappelijke veranderingsprocessen?* Wageningen: Alterra.
- Knol, J.J. e.a. (Eds.) (2013). *Lang leve kunst: over ouderen en cultuur*. Utrecht [etc.]: FCP/Fonds Sluyterman van Loo/Stichting RCOAK/LKCA.
- Lans, J. van der (2011). *Loslaten, vertrouwen en verbinden. Over burgers en binding. Verslag van een startconferentie en 8 workshops*. Nationale Goede Doelen Loterij/Stichting Doen.
- Lans, J. van der (2014). Het nieuwe cultuursettlement: ondergaan in een buurt. In T. Ijdens, M. van Hoorn, A. van den Broek & Ch. van Rensen (Eds.), *Jaarboek actieve cultuurparticipatie 2013. Koers kiezen onder wisselende omstandigheden* (pp. 162-177). Utrecht: LKCA/FCP.
- Maat, J.W. van de, Oude Avenhuis, A & Xanten, H. van (2014). *Samenwerken tussen zorg en welzijn: nu is de tijd*. Utrecht: Movisie.
- Mieras, M. (2014). *Oud, cultureel-actief en vitaal. Hoe kunstparticipatie bijdraagt aan gezondheid, welzijn en zelfredzaamheid*.
- Overbeek, K. van, Simons, M., Ooijendijk, W. & Verheijden (2007). *Gezond dansen*. Leiden: TNO.
- Raad voor Cultuur (2014). *De Cultuurverkenning: ontwikkelingen en trends in het culturele leven in Nederland*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Raad voor Cultuur (2014). *Meedoen is de kunst: advies over actieve cultuurparticipatie*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2013). *Vormen van diversiteit: zes handreikingen voor het sociale domein: factsheet*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Spierenburg, M. & Schonewille, M. (2014). *Rapportage onderzoek lokale samenwerkingsvormen*. Utrecht: Vilans.
- Tiessen-Raaphorst, A., Broek, A. van den Broek & Dool, R. van den (2013). *Wie doen er aan sport en cultuur? : eerste presentatie van gegevens uit de Vrijetijdsomnibus 2012*. Den Haag: SCP.
- Trienekens, S., Dorresteyn, W. & Postma, D.W. (2011). *Culturele interventies in krachtwijken*. Amsterdam: SWP.
- Wijn, C. (2014). *De culturele stad: een handboek voor beleidsmakers en zij die dat willen worden*. Nijmegen: VOC Uitgevers.